

Eesti tulevik muutub maailmas

Jaan Kaplinski, kirjanik

Kas meil on moraalset õigust jätta järeltulevatele põlvedele lahendada probleemid, millega me ise hakkama pole saanud? Me ei suuda ette näha sedagi, mis sünnib lähema saja aasta jooksul, tuumajäätmed aga säilivad ohtlikena kümneid, isegi sadu tuhandeid aastaid. Ei muutu ka meie geograafiline asukoht.

Eesti avalikus sõnas näib minevik olevat olulisem kui tulevik. Sinimäed, metsavennad ja küüditajad leiavad rohkem tähelepanu ja sünnitavad rohkem kirgi kui küsimus võimalikust tuumaelektrijaamast, Saaremaa sillast, tunnelist Soome lahe all või Tallinna sobivusest riigi pealinnaks. Nii jäävad mõned olulised asjad arutamata ja mõnedega tegeleb vaid kitsas rühm eksperte, nagu Erik Terk oma kaastöölistega, kelle häält poliitikute kirju kõnekoori taustal kuigi hästi kuulda ei ole. Tulevikust rääkivad poliitikud aga ajavad pigem iseenda või mõne tugeva huvirühma kui riigi ja rahva asja.

Ootan, millal tuumajaama eest- ja vastukõnelejad jõuavad selle igakülgse käsitlemiseni. Tuumajaam on tuleviku asi, kuna temast jääb väga ohtlikke jäätmeid, millega peavad tegelema meie järglased veel sadu inimpõlvi pärast meid. Küsimata ja siis ka vastamata on küsimus, kas meil on moraalset õigust jätta neile lahendada probleem, millega me ise pole hakkama saanud. Minu meelest ei tohiks sellele küsimusele rahuldavat vastust leidmata mingit otsust tuumajaama kohta teha. Senine viis jäätmeid mätta ei anna mingit garantiid, et keegi neid tulevikus kurjasti ei kasuta. Maetut on võimalik välja kaevata. Ainus viis kõrge radioaktiivsusega jäätmete kõrvaldamiseks oleks nende läkitamine kosmosse (näiteks Päikesesse) või matmine ookeanipõhja kahe mandrilaama vahealale, kust nad aegamööda Maa sügavasse sisemusse kaovad. Teisalt tuleks küsida, kas tuumajaamad ja isegi nende jäätmed ei ole inimsoole väiksem oht kui tuumapommid. Ent võib-olla oleks kõige parem, kui põhiosa planeedi uraanivarudest saaks võimalikult kiiresti ära kasutatud. Võib-olla on elektri tootmisel tekkinud jäätmed siiski ohutumad kui maapõues olevad uraanivarud ja tuuma-lõhkepäädes oma aega ootav uraan ja plutoonium. See kõik puudutab meid nüüd otseselt, on osa ühest globaalprobleemist, mida Eesti riigis vastu võetavad otsused võivad ehk veidi keerulisemaks või lihtsamaks muuta.

Tuumajäätmed pole ainus probleem, mida saaks pidada lahendatuks vaid siis, kui teaksime, mida toob tulevik, kuidas kulgeb inimsoo ajalugu. Paraku ei ole meil aimu sellestki, mis võib maailmas juhtuda saja järgmise aasta jooksul, rääkimata sellest, mis ootab planeeti Maa ja selle asukaid tuhande, kümne tuhande ja saja tuhande aasta pärast. Strategic Forecasti (Stratfor) nimelise Ameerika instituudi asutaja George Friedman avaldas äsja raamatu, kus ta prognoosib järgmise saja aasta arenguid planeedil Maa. Kuigi pean Friedmanist lugu, ei saa ma tema ennustusi eriti tõsiselt võtta, kui mõtlen sellele, mida võis ja võinuks tulevikust arvata aastal 1909, kui võim maailmas oli veel Euroopa riikide käes, mida omakorda valitsesid omavahel enamasti suguluses olevad kuningad ja keisrid. Kas oleks keegi toona võinud ette näha praegust ÜRO-d oma 192 liikmesriigiga, koloniaalsüsteemi kadu või sõjakate islamiriikide ja -liikumiste tõusu? Vaevalt. Kuigi mõnd tollast geopoliitilist mõttekonstruktsiooni võib nüüdki tõsiselt võtta. Kuid siingi tasub meelde tuletada vanasõna: ka pime kana leiab vahel tera. Paljudest tulevikustsenaariumidest võib mõni olla tõele päris ligidal. Mis kehtib küll ka astroloogide, hiromantide ja soolapuhujate ennustuste kohta. Ime pole see, kui mõni ennustus õigeks osutub; ime oleks see, kui ükski neist täide ei läheks. Ometi on asju, mida ei suutnud ennustada ei soolapuhujad, teadlased ega geopoliitikud. Nad ei näinud näiteks ette uue füüsika kummalisi avastusi ja nende tehnilisi rakendusvõimalusi. Ega Maa kliima kiiret soojenemist.

Siin tulebki mõelda sellele, et tegelikkuses pole olemas täiesti suletud süsteeme, mis areneksid vaid iseenda “sisemiste” seaduste järgi, kuigi meil on kiusatus näha selliseid süsteeme pea igal pool, olgu riikide, keelte, liikide ja ökosüsteemide ajaloos. Süsteemi enda seadusi suudab põhimõtteliselt näha ja nende põhjal tema käitumist prognoosida ka süsteemi sees olija. Kuid ta ei suuda ette näha süsteemiväliseid seiku, mis varem või hiljem süsteemi käitumist otsustavalt mõjutavad. Türrannosaurused oskasid ilmselt piisavalt hästi ennustada põgeneva saaklooma käitumist. Kuid nad ei teadnud midagi lähenevatest hiidmeteoriitidest ja vulkaanipursetest. Mehhiko ja Peruu valitsejad said hästi hakkama oma riiki naabrusest ähvardavate ohtudega, kuid osutusid täiesti abituks siis, kui neid ründasid meretagused röövlirühmad, kellel olid senitundmatud relvad, kes ratsutasid kummaliste loomade seljas ja kellel oli hoopis teistsugune arusaam eetikast kui asteekidel või inkadel. Sama kehtib *mutatis mutandis* ka vanade eestlaste kohta, kes jäid alla risti ja mõõgaga maale tunginud võõrastele. Näitena teisest vallast võibki meenutada mitmete füüsikute poolt 19. sajandi lõpul avaldatud arvamust, et füüsikas ei ole oodata mingeid uusi põhjapanevaid avastusi, ei midagi eriti põnevat.

Kliimamuutus ei jäta mõjutamata ka Eestit

Viimastel aastatel on nii ajakirjandus kui ka poliitikud rääkinud väga palju ühest globaalprobleemist – Maa kliima soojenemisest, mille üks olulisi põhjusi on ülima tõenäosusega inimtegevuse tulemusena atmosfääri paiskuvad niinimetatud kasvuhoonegaasid – ennekõike süsihappegaas ja metaan. Ookeanide pind tõuseb praegu selle kliimamuutuse mõjul juba umbes kolm millimeetrit aastas ja see tõus näib viimastel andmetel kiirenevat. Mis tähendab, et mõned saareriigid nagu Maldiivid või Tuvalu kaovad järgmiseks sajandivahetuseks lihtsalt kaardilt. Nagu võib-olla kaob madalam osa Madalmaadest, Bangladeshist ja Lääne-Siberist. Kui ka peaksid täituma teadlaste kõige pessimistlikumad ennustused, jääb merepinnast kõrgemale ulatuv Eesti osa siiski inimeste elule ja põllumajandusele soodsaks piirkonnaks, kuhu kindlasti üritavad pääseda kliimamuutuse sünnitatud ökopõgenikud lõunapoolsematest riikidest. Isegi Lõuna-Euroopast, Hispaaniast, Portugalist, Lõuna-Itaaliast, mida ohustab kõrbestumine. Meie lapselapselapsed, kes peavad võib-olla hakkama saama meie tuumajaamade jäätmetega, peavad ehk otsustama sedagi, kui palju põgenikke nad on valmis majutama ja kui paljud tagasi tõrjuma. Praegu ei oska me arvata, mida nad ette võtavad, kuid oleks vale mõelda, et see pole kuidagiviisi meie asi: meie oleme ju kliimamuutuse põhisüüdlasi, kuigi pääseme vastutusest. Nii nagu pääsevad vastutusest ilmselt ka need poliitikud ja ettevõtjad, kes on annud oma panuse elu hävitamiseks Läänemeres. Olgu siis need, kes poliitilistel põhjustel paigutavad oma paiplainid merepõhja, need, kes rajavad Läänemere äärde uusi asulaid, kuurorte ja tehaseid. Või need, kes hauruvad plaani paigutada Pakri saarele Eesti oma tuumajaam, mida päale muu pole praktiliselt võimalik kaitsta kallaletungi vastu merelt. Ja isegi need, kes harrastavad siin merel lõbusõitu suuremate või väiksemate paatide ja jetidega või kuidas neid minule tõeliselt vastikuid sõidukeid nimetatakse.

Ilmselt tuleks praegu juba arvestada kliima soojenemise mõju projektides, mis ulatuvad kaugemasse tulevikku, kas või sajandi keskpaika. Selleks ajaks võib Läänemere tõus juba muuta küsitavaks praegu planeeritud ehitused madalatel aladel Lääne-Eestis, säälhulgas Pärnus, Haapsalus ja Kuressaares. Meri, mis pärast jääaega on eriti Loode-Eestis taandunud, vabastades aina uusi maid, muutes saari poolsaarteks, võib nüüd varsti hakata kaotatud tagasi nõudma. Mida ehk võiksid arvestada ka maanteede ehitajad. Kaugemale tulevikule mõeldes aga peaks tõsiselt arutama seda, kas ei oleks mõistlik arendada linnu, mis asuvad merepinnast piisaval kõrgusel, ning arvestada sellega, et näiteks Pärnul võib-olla ei ole üldse linnana tulevikku. Niisamuti Haapsalul. Tulevikku võib aga näiteks olla Otepääl, Rakverel, Vastseliinal. Kas see on nii, võiks teatava tõenäosusega öelda mõned kaunis lihtsad rehkendused.

On üks valdkond, üks investeering, mis toob tulu alles poole sajandi pärast või hiljemgi – metsakasvatus. Puukesed, mis praegu istutame, saavad raieküpseks alles selle sajandi teisel poolel. Siis, kui Eesti kliima on väga tõenäoliktult tublisti muutunud. Mets on kliima suhtes aga üsna tundlik, nii oleks ilmselt tark mõelda sellele, kas praegu tasub rajada suurel hulgal kuusekultuure. Kui seni oli kuusk meie looduslikes metsades domineeriv, ilmastiku ja pinnasega kõige paremini kohanenud puuliik, ei pruugi see tulevikus enam nii olla. Kuusk on põhjamine puu ja on kahtlane, kas viiekümne-kuuekümmne aasta pärast Eesti enam on nüüdses mõttes põhjamaa. Võib-olla on praegu õige aeg hakata kuuse asemel istutama rohkem tammesid ja saari. Küsimus, millele peaksid vastust otsima metsateadlased koos klimatoloogidega.

Inimloomus on midagi, mis aastatuhandete jooksul ei muutu

Kliima ja teiste muutlike asjade kõrval on asju, mis lähematel sajanditel, isegi aastatuhandetel ilmselt peaaegu ei muutu. Üks neist on inimloomus. Meie isiksuse põhiomadused, meie püüdlused, soovid, hirmud ja rõõmud. Nõukogude aja ülikoolides õpetati noortele, et kõige alus, baas on majandus. Õpetus, mida uues kuues, ent isegi radikaalsemalt jätkavad meie uusliberaalid, olgu need, kes alustasid oma karjääri marksistlik-leninlike distsipliinide lektoritena kui nende järglased. Meil on kaksikümne aastat valitsenud ideoloogia, mille järgi kõige väärtust saab ja tuleb mõõta rahas. Kuigi raha on skalaar, ühemõõtmeline suurus, mida kuidagiviisi ei saa vastavusse seada meie mitmemõõtmelise maailma oluliste asjadega. Majandus ei ole baas, pigem võiks selleks baasiks nimetada inimest oma loomusega, inimest oma sootsiumis, oma keskkonnas. Majandus on siis päälisehitus nagu poliitikagi. Mis tähendab, et majandus jääb majanduseks ja poliitika jääb poliitikaks ka veel kaua pärast meid, seni kui inimesed on need, kes nad on olnud vanemast kiviajast saadik. Kuni nad võitlevad-võistlevad võimu, tunnustuse, armastuse, seksi, iluasjade, toidu ja loodusressursside pärast. Need on inimeste püsiväärtusi ja neist on inimestel enamasti ikka puudus. Kuid majandus ja poliitika võivad muutuda ja muutuvad tulevikus kindlasti palju rohkem kui inimloomus. Oleks suur viga arvata, et kui demokraatiale või turumajandusele pole praegu alternatiive, siis neid ei leita kunagi lähemas või kaugemas tulevikus. Ent viga oleks ka arvata, et need alternatiivid ilmingimata leitakse. Või siis, et tulevikus leitakse (*resp.* ei leita) alternatiive praegusele energia tootmise ja tarbimise viisidele. Võib-olla õnnestub lähematel aastakümnetel viimaks taltsutada termotuumaenergia, võib-olla aga ei õnnestu see kunagi. Tulevik palub alati üllatusi, kuigi mitte ainult üllatusi. Uus, uudsus, uuendus, uutmine, uudised – need kõik on meie aja moesõnad, mis ütlevad midagi meie psüühika ja meie aja vaimu kohta. See, et meid uuega (NEW!!! hambapastatuubil ja mähkmepakil) lausa üle ujutatakse, peab kuidagiviisi sobima kokku millegi väga vana ja ürgsega meie loomuses. Kuid näitab ka selle loomuse keerulisust ja vastuolulisust: enamik maailmas elanud-olnud rahvaid on uuendusi kartnud ja vältinud. Euroopaski oli keskajal uudsus midagi paha. Seda, mida nimetati *novitas rerum*, peeti halvaks, mõisteti hukka. Õige oli ikkagi vana ja äraproovitu. Inimesed, keda me praegu peame religiooni uuendajateks, tahtsid tegelikult vaid puhastada religiooni uuenduslikust saastast, minna tagasi algse, ürgse ja puhta juurde. Reformaatorid Luther ja Calvin tahtsid viia kiriku tagasi algkiriku, Jeesuse jüngrite rajatud algkoguduste juurde, taastada olnu-kadumaläinu. Nii nagu praegu islami reformaatorid – salafistid (ka Al-Qaida) tahavad taastada islami sellisena, nagu ta oli Muhamedi ajal. Niisiis – vahel on uus tegelikult unustatud ja siis taastatud vana. Ajaloos on palju kordumist ja Koguja raamatu tõdemus “Mis on olnud, tuleb jälle ja seda, mis tehtud, tehakse jälle; pole midagi uut päikese all” on mõneski suhtes õige.

Mida võiks Eesti poliitikale ja majandusele tuua alanud aastasada?

Mis väljakutsetega, konfliktidega, võimalustega tuleks arvestada? Praegu on maailmas üleminekuaeg, vana maailmasüsteem on asendumas uuega, tekkimas on uued jõukeskmed, uued suurvõimud ja suurvõimudena toimivad riikide rühmad. Nii nagu Euroopa politoloogide hulgas arutlusteemana küllalt populaarne “Eurussia”, euroliidu ja Venemaa liit. Sellises Eurussias nähakse üht tulevikumaailma võimukeskust, mille kõrval ja mille partnerite ning võistlejatena eksisteeriksid veel Põhja-Ameerika (USA + Kanada + Mehhiko?), Kaug-Ida (Hiina + Jaapan + Korea) ja ehk ka Lõuna-Aasia (India + Bangladesh + Indoneesia). Kindlasti on tulevikumaailmas olulised tegijad veel Brasiilia koos oma satelliitidega Lõuna-Ameerikas ning Lõuna-Aafrika koos naaberriikidega. Kuhu selles skeemis asuvad Pakistan, Iraan, Türgi ja mitmed muud riigid, ei ole selge. Kuid vaevalt sambaid, millele toetub maailma poliitiline stabiilsus, saab olla rohkem kui kolm-neli. Kuhu sellises kolmeks-neljaks jaotunud maailmas kuulub Eesti? Kuhu teised Kesk- ja Ida-Euroopa vastvabanenud ja suures osas euroliiduga liitunud riigid?

Meie praegune olukord on minu meelest veidi ebaloomulik. Ametlikult kuulume euroliitu, meil kehtivad Brüsselis välja töötatud ja vastu võetud seadused, meie kodanikel ja kaupadel on vabadus liikuda Euroopa Liidu piirist piirini, meil hakkab peatselt maksma euroraha. Ent samal ajal oleme julgeolekupoliitiliselt ja ka ideoloogiliselt tugevasti seotud USA-ga. Isegi sel määral, et 2003. aastal toetasime tugevasti Bushi valitsust tema konfrontatsioonis “Vana Euroopaga” Iraagi sõja eel. Mille puhul ei jätnud mõned Ameerika ajakirjanikud märkimata, et meid tegelikult ei huvitanud üldse Iraagi saatus. Toetasime Bushi küsimusi esitamata ja kahtlusi väljendamata ainult lootuses, et truuduse vastu tasutakse meile julgeolekus. Mis on võib-olla mõistlikum arvestus kui see, mis viis meie liidrid ummisjalu avaldama poolehoidu Gruusiale ja Ukraina “läänemeelsetele” liidritele nende konfliktis Venemaaga. Lisame siia nii meie pressis kui ka poliitikute venevastased avaldused ja seda kõike analüüsides tekib tahes-tahtmata küsimus, kas siin pole tõsiselt viltu miski, mida võiks nimetada geopolitiiliseks tasakaaluks, kas Eesti ja teiste Balti riikide välispoliitiline orientatsioon ja poliitilis-majanduslikud sammud arvestavad piisavalt meie geograafilist asendit ja meie ajaloo kogemusi. Viimasele küsimusele vastatakse sageli, et meie kindel lääne-orientatsioon, meie euro-atlantilised püüdlused ongi vastus kurvale kogemusele idanaabriga. Et meie poliitika eesmärk saabki nüüd olla võimalikult tihe integreerumine “euro-atlantilisse” süsteemi ja võimalikult minimaalne sõltuvus Venemaast. Kuid selle kõige juures on Eesti ometi ikka samas kohas kui sajandeid tagasi.

Geograafia määrab pikas perspektiivis rohkem kui poliitika

Siin ongi paras mõelda Eesti geograafiale ja ajaloole – teine sõltub muidugi suuresti esimesest. Tuhatkond aastat tagasi asus Eesti veel “ajalootul” (nii tõlgiksin ehk saksakeelset sõna “unhistorisch”) alal, kui ajaloo all mõtleme seda tsiviliseeritud Euraasia ajalugu, mida koolides õpitakse. Ent ajaloo protsess laienes ja haaras kaasa seni sellest eemale jäänud piirkondi ja rahvaid. Eestisse jõudis ajalugu kaht teed mööda. Kõigepäält sattusime Ida mõjuvälja, kui Vene vürstid hakkasid allutama naabermaid. 1030 on siin oluline daatum: siis rajas vürst Jaroslav (Juri) Tark Tartu Toomel kindluse, vormistades nii oma võimu siin piirkonnas ja oletatavasti kavandades vallutatud ala laiendada. Eesti ala oli sel kombel siirdumas Vene mõjusfääri. Nii see oleks ilmselt ka jätkunud, kui protsessi ei oleks sekkunud süsteemiväline jõud – mongolid, kes alistasid endale enam-vähem terve toonase Venemaa ja peatasid Vene ekspansiooni. Mongoli-tatari ülemvõim muutis Venemaal ja terves Ida-Euroopas mõndagi. Tasub mõelda sellele, et Tšingis-khaani eelne Venemaa kuulus kindlasti Euroopa ruumi. Venemaal valitsesid normanni vürstide (siin Igor-Ingvari ja Olegi-Helge) järeltulijad nagu Inglismaal ja Lõuna-Itaalias. Kiievis tegutsesid liri mungad ja laevatee “varjaagide juurest kreeklasteni” ühendas Põhja-Euroopat Lähis-

Idaga, tehes Vene võrreliikidest ja nende naabritest (nagu Volga bolgarid) olulised vahendajad tollase Ida ja Lääne vahel.

Vene mõju nõrgenemine andis läänepoolsetele valitsejatele hääd võimalused Baltikumis oma võimu laiendada. Eesti ja naaberalade vallutamise taga on mitu jõudu, kelle huvid siin suuresti kokku langesid. Rooma paavst tahtis pöörata siinsed paganad ja selleks ajaks kirikulõhe tõttu valele poolele sattunud ortodoksid õigesse ristiusku ja niimoodi laiendada oma võimu idaaladele. Ta kasutas ära Euroopa maatameestest aadlike püüdu endale vallutuste kaudu valdusi saada, kuulutades välja ristisõja. Euroopa, eriti Põhja-Saksamaa ja Skandinaavia kaupmehed soovisid saada oma valdusse siinsed kaubateed. Rooma poolt Liivimaa paganate vastu välja kuulutatud ristisõda teenis kõigi kolme huvisid ja suurel määral nad oma eesmärgid ka saavutasid. Kuigi paavsti ülim eesmärk – Ida- ja Läänekiriku ühendamise tema võimu alla – jäi saavutamata tänu venelaste ja bütsantslaste vastupanule, sai ala, mida hakati nimetama Liivimaaks, nüüd kindlalt rooma-katoliku kiriku, Skandinaavia (Taani ja Rootsi) kuningate ning peamiselt Saksa päritolu rüütlitefeodaalide omanduseks.

Meie ala edasise ajaloo määravad kaks põhilist protsessi: ühelt poolt Lääne valitsejate omavahelised heitlused, kus võimu ja maid jagasid piiskopid, kaubalinnad ja ordurüütlid, teiselt poolt mongolite vallutusest toibuva Venemaa püüd oma võimu siia laiendada. Pärast korduvaid katseid, millest tuntum on ehk Liivi sõda 16. sajandil, see venelastel viimaks Põhjasõjas ka õnnestus. Õnnestus seetõttu, et senised suurriigid Poola ja Rootsi jäid rivaalidele, siin ennekõike Venemaale alla. Poola, kes veel 17. sajandil valitses mõnd aega isegi Moskvat, oli riigina hääbumas. Tugeva keskivõimu all ühendatud Venemaale ei olnud 17. sajandi lõpust alates Ida-Euroopas enam väärilist vastast ja oli vaid aja küsimus, millal Vene tasandiku läänepoolsed alad samuti ühendatakse Moskva võimu alla. Mis 18. sajandi alguses ka sündis. Oluline on siin nimetada, et Vene tsaarid valitsesid siin kokkuleppel kohaliku aadliga, kes säilitasid oma privileegid ja said oluliseks *lobby*-rühmaks Peterburis.

Eesti jäi Vene riigi osaks, mida 19. sajandi lõpupooleni tegelikult valitsesid sakslastest aadlikud, alles siis hakkas keskviim siin end otsustavalt kehtestama, muutes haridussüsteemi ja bürokraatia venekeelseks ja kärpides aadlike võimu. Millest tegelikult eestlastele tõusis palju tulu. Talupojad said omavalitsuste kaudu ajada ise oma asju ja haritumatele inimestele avanesid soodsad töö- ja karjäärivõimalused suures Vene riigis. Venemaalt tulevatele süüdistustele *à la* “Eestlased on fašistid”, “Eestlased vihkavad venelasi” jms võiks vastata, tuletades süüdistajatele meelde, et eestlased olid kuni 1917. aastani tsaaririigi truud alamad ja võitlesid I ilmasõjas vapralt Vene lippude all. Pole teada, et keegi eestlastest oleks siis läinud üle Saksa poole. Tuletame meelde sedagi, et samal ajal võitles hulk soomlasi ja poolakaid Saksa poolel Vene vägede vastu. Kui Soome iseseisvussõjas oli Saksamaal drillitud ja Saksa poolel võidelnud jäägritel oluline roll, siis Eesti Vabadussõja võitsid tsaariarmees sõdinud ja tsaariohvitseride juhitud eestlased. Võime siis küsida, mis rikkus eestlaste ja Vene riigi soojad suhted. Vastus saab olla vaid üks: seltsimees Stalini paranoiline jõhker poliitika, mis pani eestlased ühe aastaga suuresti unustama sajanditepikkuse vimma sakslaste vastu. Jääb loota, et varem või hiljem jõuab see arusaam Vene poliitikute ja ajaloolasteni.

Mida lubab kiirpilk Eesti ajaloole arvata meie tulevikuperspektiivide kohta?

Õige palju. Olen korra maininud, et minule ütles diplomaadist ajaloolase Margus Laidre raamat “Dorpat”, uurimus Tartu linna ajaloost kahe Vene vallutuse taustal Eesti julgeolekupoliitika kohta, rohkem kui tänapäevased sageli ideoloogilisse retoorikasse kalduvad arutlused, mille eesmärk on vahel pigem teha PR-i Ühendriikidele kui asjalikult analüüsida meie olukorda ja valikuvõimalusi.

Kõigepäält on selge, et Eesti kuulub Vene huvisfääri nüüd ja tulevikus oma geograafilise asendi tõttu. Eriti pärast Peterburi asutamist. Nii on selge, et Venemaa teeb kõik, mis on

tema võimuses, et kontrollida Eestit, ennekõike vältida meie muutumist potentsiaalse vastase platsdarmiks või sillapääks konfliktis Venemaaga. Minevikus tähendas see, et Venemaa annekteeris Eesti ja naaberalad, kindlustades end niimoodi igasuguste ootamatuste vastu. Tulevikus ei pea see tingimata nii olema, nagu näitab Soome pretsedent. Soome puhul leppis Moskva sellega, et riik säilitas oma iseseisvuse, kuid pidi teatud valdkondades alluma idanaabri diktaadile. Mis piiras tõsiselt Soome välispoliitilist ja sõjalist mänguruumi, kuid ei takistanud tal areneda innovatiivseks, kõrgtehnoloogia vallas ilma tegevaks riigiks.

Ajalugu õpetab meile ka seda, et juba pikemat aega, st pärast Poola ja Rootsi impeeriumide lõppu ei ole Ida-Euroopas Venemaale ühtki võrdväärset vastast. Nagu Liivi sõja alguses, kuulub Eesti nüüd ametlikult ühte riigitaolisse moodustisse. Tookord oli seda pika nimega Saksa Rahva Püha Rooma riik, nüüd Euroopa Liit. Mõlemal puhul ei kindlustanud see Eesti ala julgeolekut, ei pakkunud kindlat kaitset Vene ekspansiooni eest. Mis kehtib suuresti ka NATO kohta. Põhjusteks ennekõike selle liitriigi või riikide liidu hajusus, ent ka tema olulisemate liikmete huvi tugeva Venemaa vastu. Toona oli Euroopa valitsejatele kõige suuremaks ohuks Türgi, kellele Venemaa suutis suhteliselt edukalt vastu seista. Tänapäeval on lääneriikide suuremaid muresid jällegi Aasias pääd tõstvad islamiäärmuslased ning kaotatud suurriigi staatust tagasi taotlevad Iraan, Türgi ja Hiina. Eurooplased ja ameeriklased kardavad, et kontroll Aasia nafta üle võib sattuda neile vaenulike jõudude kätte. Nende jõudude vaoshoidmine ei pruugi õnnestuda ilma Venemaa abita. Küsimus on, kui huvitatud on Venemaa lääneriikide abistamisest. Venemaa ei sõltu küll Lähis-Ida ja Kesk-Aasia naftast ja gaasist, sõltub aga Lääne valmidusest osta Vene naftat ja gaasi ning Lääne investeringutest ja *know-how*'st. Siin kordub ajalugu jällegi: juba Ivan Julma ajal, eriti aga Aleksei Romanovist pälele on Venemaa aktiivselt importinud Lääne spetsialiste ja tehnikat, pakkudes vastu oma ressursse. Nii ka praegu. Kõige kaugemale on selline mõlemale poolele tulus koostöö läinud Vene-Saksa suhetes, mis selgesti on ärritanud ameeriklasi. Tulemuseks General Motorsi kannapööre, mis välistas Opel'i autotehaste sattumise Vene kapitali kontrolli alla. See seik aga näitab, et nii nagu Saksa Rahva Püha Rooma riigi päevil, ei ole ka nüüd Lääne leeris kaugeltki üksmeelt Vene-poliitika suhtes. Ameeriklased kalduvad nägema Venemaas pigem võistlejat kui partnerit, sakslased vastupidi. On siiski raske uskuda, et USA suudaks takistada Saksamaa ja Venemaa lähenemist, uue Moskva-Berliini telje teket, millest võib saada oluline faktor Euroopa poliitilises tulevikus. Võib-olla ongi siin tegu esimese sammuga Eurussiaks nimetatud moodustise poole. Sellisel moodustisel pole küll hääd pretsedenti uuemaks ajaloos, kuid ehk tasub mõelda Euroopale enne mongolite - invasiooni. Igatahes on selge, et eurooplased ei ole enam valmis kõhklemata alluma Ühendriikide diktaadile, automaatselt uuendama oma kuulumist euro-atlantilisse blokki. Küsimusele, kas tõenäosem on Euroopa lähenemine Venemaale või senise euro-atlantilise liidu kestmine ja tugevnemine, võib ehk aidata vastust leida see, kui mõtleme teisele süsteemivälisele tegurile, nimelt kliimamuutusele, mis sunnib miljoneid inimesi otsima endale uut kodu põhja pool. Selline kriis tabab küll ka Ameerikat, kuid siin pole tegu põgenikega Aafrikast ja Aasiast, vaid Kesk- ja Lõuna-Ameerikast. Esiteks ei ole siin tegemist inimestega võõralt kultuurialalt – Põhja-Ameerikas on juba küllalt suur hulk immigrante lõuna poolt, kes seni on sääl hästi integreerunud. Teiseks on Ühendriigid ja Kanada nagunii immigrantide riigid, kus tulnukad kohanevad hõlpsamini kui Euroopas. Nii Lääne- kui Ida-Euroopas (Venemaal) aga võib põgenikeprobleem osutuda äärmiselt teravaks: on ju tegu ühe megakontinendiga, kus lõunast tulijaid, nagu näitavad kogemused, on raske takistada ja raske ka integreerida. Eriti keeruliseks on kujunenud vahekorrad muslimitest immigrantidega. Kliimamuutus ja põud tabavad aga eriti rängalt piirkondi Aafrikas ja Aasias, kus on enamuses muslimid. Nii võib ühine väljakutse, vahest isegi ühine vastane sundida Euroopat ja Venemaad ühendama oma jõud. Ameerikale jäävad vana maailma probleemid aga piisavalt kaugeks ja tal tuleb piisavalt tegemist omade probleemidega, nii ei ole erilist põhjust siin oodata abi Atlandi tagant. Kuigi

Ameerikale ei ole praeguses maailmas võrdväärset vastast, on Ameerika suutlikkus teiste riikide poliitikat mõjutada viimase paari aastakümnega tublisti kahanenud ja sisekonfliktide oht riigis endas kasvanud. Ühendriigid ei pruugi lähematel aastakümnetel olla päris usaldusväärne liitlane või patroon. Osalt on selles kindlasti süüdi kristlike äärmuslaste mõju kasv, kelle teadmised muust maailmast on kesised ja keda võivad otsuste tegemisel mõjutada apokalüptilised arusaamad. Pean tunnistama, et suhtun USA demokraatiasse suure umbusuga. See, et viimased valimised võitis intelligentne ja vabameelne Obama, oli pigem õnnelik juhus kui seaduspära. Tulevikus võib Valgesse majja asuda Sarah Palini taoline nappide teadmistega ja lapsikute veendumustega keskmine ameeriklane. Võib-olla tasub võrrelda Ameerika rolli Euroopas mongolite omaga, võib-olla ootab süsteemivälise tegurina siinsesse ajalukku võimsalt sekkunud Ameerikat lähisajanditel samasugune vaikne taandareng nagu mongolite suurriiki. Või teist ootamatult tekkinud, ja hiljem, kuigi hoopis aeglasemalt, lagunenud suurriiki – Araabia kalifaati.

Kõik see viitab minu meelest sellele, et Balti riikidel ja teistel Venemaa naaberriikidel tuleb arvestada võimalusega, et Euroopa Liidu tuumikriigid (Saksamaa, Prantsusmaa jt) lähenevad Venemaale ning kaugenevad Ameerikast. NATO, mis on ennekõike USA huvides loodud ja neid kaitsev organisatsioon, kaotab sellises olukorras veel enam tähendust ja teda võib oodata Saksa Rahva Püha Rooma riigi saatus, mis lakkas tegelikult olemast ammu enne oma ametlikku lõppu 1806. aastal. Sellisel puhul peaks Ida-Euroopa tahes-tahtmata muutma oma orientatsiooni ja leidma mingi *modus vivendi* Venemaaga. Mis tähendaks ka eelmisel sajandil paigast läinud geopoliitilise tasakaalu taastumist Põhja-Euraasias.

Kliimamuutus pole ainuke ökokatastroof, mis võib meid lähema saja aasta jooksul tabada. Üks selliseid katastroofe on liikide ja ökosüsteemide väljasuremine, mis kumuleerides võib viia järskude muutusteni Maa looduses, biosfääris. On raske ennustada, kas selliste muutuste tagajärjed avalduvad rängemini parasvöötmes ja polaaraladel või troopikas-subtroopikas. See, juba bioloogilise taustaga ökokatastroof aga ei anna tõenäolikkult põhjust ümber kirjutada siin visandatud tulevikustsenaariumi. Mille juures pole arvestatud mitmeid süsteemiväliseid tegureid, mis võivad kõik siintoodu kummutada. See tulevikustsenaarium ja temast tulenevad järeldused on tõenäosuslikud, nii võib juhtuda või ei. Tõenäosuslikud mõttekäigud ei anna küsimustele kindlaid vastuseid, kuid tõenäosustega tuleb kindlasti arvestada.